

Radoslav Lopašić

O EPARHIJI KARLOVAČKOJ

(1879)

Za čitava srednjega vieka neima u obsegu hrvatske kraljevine tra- ga drugoj vjeri do katoličke, drugoj narodnosti do hrvatske, izuzam ono nekoliko latinskih starosjedioca u primorskih gradovih i šake njemačkih i magjarskih kolonista, što se spominju u poveljah pojedinih hrvatskih mjesta. Nisu se od ostalih Hrvata razlikovali niti vlasi, stanujući po di- narskih planinah i u dalmatinskih prodolinah jur od davnih vjekova.¹⁷²

Vjerski a po nešto i etnografski odnošaji promieniše se u Hrvatskoj koncem petnaestoga vieka, kad se na naše strane stanu zamahivati Turci te u stogodišnjoj borbi sa muslimani pogine mnogo cvieta naroda hrvat- skoga i opusti veliki dio kraljevine.

Pod zaštitom pobjedonosnoga turskoga oružja zapreme puste kra- jeve Hrvatske bosanske poturice, i bosanski kršćani, velikom većinom sljedbenici grčko-iztočne vjere. Bosanska raja, poznata pod imenom vla- ha, poče prelaziti medje stare kraljevine Hrvatske na Vrbasu, Uni i Savi i zapremi šestnaestoga vieka priedjele prije toga po vjeri čisto katoličke. Uplašeni silom i grozotom Osmana, a malo uzdajući se u razciepkano latinsko kršćanstvo, kolebali su se grčko-iztočni sljedbenici neodlučno za dugotrajne borbe ugarsko-hrvatskih kraljeva s Turci, dočim su srbski despote Brankovići gramzeći pred turskom silom bili podle sluge turskih sultana, pomagajuć im svojimi četami do veće slave i većega gospod- stva. Veliku bitku kod Nikopolja (26. rujna 1396.) odlučio je srbski knez Stjepan na uhar sultana Bajazida, a na zator kršćanske vojske, koju je predvodio kralj Sigismund.¹⁷³

¹⁷² Kralj Sigismund dozvoli god. 1412. Ivanu sinu Ivana Nelipića, knezu cetinskomu, da može slobodno razpolagati gradovi Sinjem i Travnikom, sa županijom sinjskom, zatim gradovi i tvrdjami Omišem, Visućem, Kamičkom, Ključem i županijom (pro- vincia) petrovopoljskom, te Zvonigradom i županijom odorjanskom (Odorja) sa svimi Hrvati i vlasi (*cum universis Croatis et Vlahis*). Ove gradove i krajeve, Hrva- te i vlahe (Morovlahe) spominje takodjer kaptol kninski u izpravi Ivana Cetinskoga od god. 1434., kojom ih ovaj zalaže za pozajmljenih 50.000 dukata svojoj kćeri Ka- tarini, udatoj za Ivana Frankopana.

¹⁷³ Hammer: *Geschichte des osmanischen Reiches*. I. Th. str. 224., 245.

Primjer mačvanskih i raških Srba djelovao je ovamo i na Bošnjake grčko-iztočne vjere. Bosanski vlasli, nazivani u spomenicima mnogo puta i martolozi, strašni su bili zulumčari, dodijajući našim krajevom gotovo više nego li sami Turci, jer ovi navaljivahu ponajviše samo u očitom ratu, dočim od četnika martoloških nikad nije bilo mira ni pokoja po krajinah. Martolozi i Turci poplieniše Liku i sav posjed kneza Ivana Karlovića već godine 1514.¹⁷⁴ Staru križevačku županiju, koja se je prostirala do Kamenskoga blizu Požege, i niže Gradiške na Savi, opustošili su martolozi prije, nego li je dolnja Slavonija dospjela u turske šake. Godine 1541. držao je turski sultan na hrvatskoj krajini 1000 martoloza pod plaćom, puštajući ih na četovanja do Varaždina i u Štajersku. Martoloze neukroti niti velik njihov poraz, dogodivši se mjeseca srpnja 1540. kod Subotske, gdje možni vlastel račanski Ladislav More uhvati njihova vojvodu "Volemerovića", potekavšeg iz glasovite i možne porodice kraljevstva raškoga (*ex potissima progenie regni Rasciae*).¹⁷⁵ Priedjeli medj planinom Kapelom i riekom Kupom bili su god. 1558. puni turskih vlaha, skitajućih se tuda sbog otimačine (*Volaky turcici nimirum deambulantur in eis et rapiunt*). Pljačkanjem i razbojstvom dodijaše vlasli i martolozi već na toliko, da su opetovano radi obrane od njih zaključivali hrvatski sabori najradikalnije mjere. God. 1585. odredi sabor, da se ima svaki vlah uhvaćen na četovanju nabiti na kolac. Kako su bili vlasli fizično zdrava i kripka čeljad, a uz to ratoborni i vikli oružju, od velike su bili koristi Turkom na vojnah u Hrvatskoj. Osobito su pomagali odvažnoga Hasana Predojevića, koj je po narodnoj predaji i sam potekao od hrišćanske obitelji iz Lužaca kod Staroga majdana.¹⁷⁶ Hasan osvojio je god. 1592.

¹⁷⁴ *Martolossi e Turchi corssi su quel di conte Joanne di Corbavia e depreda il locho di Licha tutto*. Sanudo po Czörnigu: *Ethnographie des österreichischen Kaiserthums*. II. Th. str. 173.

¹⁷⁵ Confiniaria u zemaljskom arhivu štajerskom f. 44, br. 40, 60, 74, 140.

¹⁷⁶ O postanku imena vlaha ima različitih tumačenja. Biti će pako pogodili oni, koji ime vlah drže istovjetnim sa njemačkim Wälsch, razumievajući pod vlasli ljude prvobitno romanskoga porijekla, a ostanke rimskih kolonista na južnom slovinskom poluotoku u Iliriku, Mezii i Thracii, koji se kašnje povukoše u planine. Osobito se vlasli zvao puk u gorskih priedjelih Bosne, kamo nije prodrlo narodno ime niti hrvatsko niti srbsko. Za pokatoličenje ovoga puka osobito su se starali u Bosni franciškani, dobivši u tu ciel od pape Gregorija god. 1373. različite povlasti. Taj papa spominje, da ima u Bosni malo pravovjernih osim nekoliko obraćenih, a da su Bosanci većinom heretici (bogumili, paterani) i šizmatici (grčko-iztočni). Samo na medjah hrvatskih u Glažu, da ima kršćana (katolika) i tu su župe. Šizmatici pako da se zovu vlasli, te da

Bihać najviše pomoćju vlaha, koji su i u bitci kod Siska u znatnom broju stajali u turskoj vojsci, ali i ponajprije pobjegli, kad se Hasanu sreća iznevjerila.

Ako i jeste većina kršćanskoga naroda u Bosni i po turskoj Hrvatskoj sve do dospjetka šestnaestoga vieka služila samo interesom osmanskoga carstva, našao se ipak znatan broj sljedbenika grčko-iztočne crkve, koji odmah nakon turske provale radje ostaviše svoje zavičaje, nego da robuju Turkom, naselivši se po opustielih priedjelih Pokupja i Posavja sve do kranjskih gora. Ovo su oni čuveni doseljenici, koje suvremeni izvještaji spominju pod imenom vlaha i uskoka a samo pojedine izmedju njih zovu Srbliji i Raci po zemljah, iz kojih su došli u naše krajeve.¹⁷⁷ Akoprem su svi ti doseljenici uskočili, poznati su pod imenom uskoka samo najstariji doseljenici naročito katolički primorci u Klisu i po drugih mjestih Dalmacije, pak stanovnici Senja i okolice, dobjegavši iz obližnjih zagorskih županija hrvatskih Like i Krbave, te napokon pravoslavni Žumberčani, došavši nakon god. 1530. u sadašnju svoju postojbinu. Isto tako staro ime “pribjeg” nadjenuto je doseljenikom samo mjestimice, te je u kasnije doba sasvim izčeznulo. Doseljenici iz Bosne bili oni pravoslavni ili katolici, poznati su samo pod imenom vlaha, koj naziv zavlada sedamnaestoga vieka obćenito za sve doseljenike iz Turske.

Prve bosanske vlahe naselio je po gornjoj Hrvatskoj kralj Matija Korvin odmah nakon vojne bosanske. Plemiću hrvatskomu Ivanu Ču-

stanuju po pašnjacih i planinah (in pascuis et montibus) od Bosne do Krbave. (Po Wadingu kod Fejera: *Codex diplom. Hungariae* Tom. IX., vol. IV., str. 509, 511.)

¹⁷⁷ Iz Srbije i Raške dodjoše samo stariji doseljenici u Žumberku, a ti se spominju u povelji kralja Ferdinanda od 5. rujna 1538. izdanoj doseljenikom žumberačkim na preporuku glasovitoga Hrvata, tadanjega vrhovnoga vojskovođe austrijskih pokrajina Nikole Jurišića. Stari prepis ove povelje nalazi se pod br. 11 od god. 1721. u arhivu glavnoga vojnoga zapovjedništva u Zagrebu, odkle ju je priobćio Vaniček u svojoj “*Specialgeschichte der Militärgrenze*”. Czörnig, (*Ethnographie der österreichischen Monarchie* II. Bd., str. 156, 360.) drži, da je ova povelja podijeljena naseljenikom u banskoj krajini, dočim ju u starijoj poviesti slabo upućeni Vaniček priobćuje za dokaz naselbina u varaždinskom generalatu. Medjutim u banskoj krajini, koja se je od prilike do god. 1680. prostirala po sasvim uzkoj krpi zemljišta na desnoj obali Kupe, nije bilo nikakovih povećih i znatnih naselbina do god. 1687. iz Turske, dočim u varaždinsku krajinu dodjoše prvi bosanski doseljenici u malom broju istom oko god. 1560., a g. 1538. bila je još tadanja križevačka županija u čitavom svojem obsegu do Vučina, Kamenskoga iza Pakraca, Gradiške i Jasenovca na Savi poštedjena, stojeća pod starodavnom upravom župana križevačkoga i plemićkih sudaca.

bretiću pokloni kralj Matija za vjerne službe na raznih vojnah poveljom izdanom u Jajcu na dan sv. Lucije 1463. čitavo vlaško pleme Tulića (*universos Wolahos de genere Thwlich*), naseljeno u kotaru vrhričkom u kninskoj županiji.¹⁷⁸ Matija naselio je vlahu i po Liki, oprostivši ih god. 1481. na saboru od crkvene desetine. Po svoj prilici da iz te dobe potiču i naselbine vlahu oko Unca, Srba i Glamoča, koji poslije god. 1530. dospješe sa ličkim vlahu pod gospodstvo tursko (*Walachi Turcorum, qui commoraverunt in Zerb et in Unatz et in Glamoch.*).¹⁷⁹

Istom kad su kraljevi hrvatski iz habsburške obitelji veću vojnu silu razvili na krajini i uspjehom uztuk činili turskoj moći, pouzdaše se turski kršćani u jakost i obranu bečkoga cara a kralja hrvatskoga, te se stanu seliti u puste priedjele kraljevine Hrvatske. Za dolazak kršćana iz Bosne mnogo su se starali zapovjednici na hrvatskoj krajini, navlastito Ivan Katzianer, Nikola Jurišić, Ivan i Juraj Lenković, pak knezovi Blagajski, Juraj Slunjski, Nikola Zrinski i Stjepan Frankopan Ozaljski, koji su svikolici manje-više nastojali, da svoje čete nadopune sa bosanskim uskokima, junaci na dobru glasu, pa da što više nahude turskim martolozom.

Pomenuti vlahu glamočki, srbski i unački skočiše izmedju pravoslavni kršćana ponajprije pod okrilje kralja Ferdinanda I., nastanivši se počam od god. 1530. na ograncih julskih alpa (sada uskočke gore) u Žumberku. Nekako u isto doba došli su vlahu i na puste zemlje grada Ogulina u Otoku i Hreljinu u vladanju kneza Stjepana Frankopana Ozaljskoga, služeci ponajviše kao uhode u Tursku uz nagradu, koju je kralj Ferdinand u bečkom Novom Mjestu na 24. svibnja 1540. tim uskokom dopitao.¹⁸⁰ Medju najstarije doseljenike, došavše valjda god. 1538., spadaju Prilišćani i Rosopanjičani, koje ban Nikola Zrinski kao vlasnik gradova Ribnika i Ozlja primi na 25. lipnja 1544. pod zaštitu, opredielivši im "kotare i dužnosti."¹⁸¹ Za ove doseljenike kaže listina od god. 1558., da su "*Wolaki de Moskowcz*".¹⁸² Priliški su pako vlahu bili katolici, te su imali god. 1580. crkvu sv. Lenarta u Prilišću, a već u najstarije matice

¹⁷⁸ Povelja pisana na pergameni u našoj sbirci.

¹⁷⁹ Krčelić: *Praeliminares notitiae*, str. 350.

¹⁸⁰ Muhar: *Geschichte Steiermarks* Bd. VIII., str. 454. – Corresp. Kralja Ferdinanda iz tajnoga carskoga arkiva.

¹⁸¹ Izvorna povelja kod občine u Prilišću. Preštampana je u *Zrinskoj zviezdi* M. Mesića.

¹⁸² Neo reg. acta u zem. arkivu f. 1646, br. 22.

katoličke župe novogradske na Dobri od godine 1650. ubilježeni su njihovi porodjaji i vjenčanja.¹⁸³

Mladje su naselbine u bivšoj varaždinskoj krajini u sadašnjoj belovarskoj županiji oko Ivanića, Križevca i Koprivnice. Seoba vlaha započela je tudjer u većih hrpah istom god. 1560., pošto su zapovjednici varaždinske krajine Mihalj Sekel i Globicer razorili gnjezdo vlaških “*kalavca* (*kalavca*), *knezova i harambaša*” u Siraču, te uhvatili poglavicu vlaškgoga, kneza Peašinovića, koji je poslije svu svoju svojtu od Pakraca i Cernika doveo u kršćansku Hrvatsku.¹⁸⁴

Osim žumberačkih i ogulinskih uskoka i varaždinskih vlaha nije bilo šestnaestoga vieka nigdje znatnijih naselbina naroda grčko-iztočne vjere u Hrvatskoj. U današnju hrvatsku krajinu doprieše vlasii istom pod konac šestnaestoga vieka, pošto je turska prvotna biesnoća ponešto ukročena ponajviše mišicami starosjedioca katoličkih Hrvata.

Lički vlasii, kojih se je sva sila slegla bila u Liki i Krbavi za turskoga gospodstva, počese god. 1580. navaljivati na kršćansko zemljište na lijevoj obali rieke Like i preko Velebita u Podgorje i primorje, odkle su jih suzbijali po naredbi gradačke vojne oblasti velikom okrutnosti senjski uskoci, odrješiti katolici. Mjeseca srpnja 1583. naloženo je bilo kapetanu senjskomu Laabu, da četuje neprestance sa 200 šicara po Liki i tamani vlahe, a koliko ih uhvati, da ih proda za roblje preko mora. Za neko vrijeme opaziše u Siciliji, da su ti robovi kršćani, i nehtjedoše ih više kupovati, te je s toga zatražen patent, koj da vladi sicilijanskoj priobći austrijski poslanik.¹⁸⁵ Vlasii su i poslije iz Like prelazili na kršćansku stranu, uslied čega predložio je general karlovački Josip Turn god. 1585., da se ti vlasii nasele u Moravici, a zemljište da se kupi od knezova Zrinskih.¹⁸⁶ To su po svoj prilici oni naseljenici, koje dovede kašnje oko god. 1597. iz Korenice general Juraj Lenković u današnju njihovu postojbinu u Gomirje, Vrbovsko, Moravice, Tuk, Jasenak, Drežnicu, Potok, Vitunj, Hreljin, Ravnugoru, Starilaz i Mrkopalj, pa preko Kupe u Marindol i Bojance u pristojališta frankopanskih gradova Ogulina, Bosiljeva, Vitunja, Modruše, Tovunjske Peći i Janjča (pri Generalskom stolu). Knezovi

¹⁸³ Pače i u Štajersku mnogi su kršćani izpod turske vlasti utekli. Kralj Ferdinand dozvoli mjeseca prosinca 1555. kup jednoga dvora medj Ptujem i Mariborom za smještenje pribjega. Štajerski arkiv. Conf. F. 12, br. 46.

¹⁸⁴ Štajerski arkiv. Confiniaria. F. 56 br. 87.

¹⁸⁵ Croatica u arkivu ratnoga ministarstva u Beču. B. II. str. 94. i 102.

¹⁸⁶ Croatica. III. B.

Frankopani dozvoliše i sami dolazak ovim vlahom, o kojih se očitovaše god. 1602. pred sudci županije zagrebačke, “*da su na prošnju presvetloga hercega Ferdinanduša po pokojnom generalu Lenkoviću dopustili Vlahom na Gomerju kako na pustom mestu naseliti se i nastaniti, i da im jošće nisu nijedne hasne uzeli, ni dohodka nijednoga od njih imali*”.¹⁸⁷ Nekoliko godina poslije došlo je jošće nekoliko novih uskoka u okolicu Modruše i na Mrežnicu, za koje kažu poslanici sudbeni, podžupani zagrebački Luka Črnkovački i Tomo Severšić, išavši god. 1609. preuzimati za Nikolu i Vuka Frankopane Tržačke imanja Ogulin, Tounj, Modrušu i Skrad, da su se tek nedavna iz Turske naselili.¹⁸⁸ God. 1632. dodjoše u iste priedjele opet novi naseljenici iz turskih strana, zato i kasniji spisi u tih krajevih razlikuju stare i nove vlahe.

Kakav je jadan bio život ovim uskokom za prvih godina nakon došašća u novi zavičaj, razabire se iz molbe podnešene oko god. 1605. kapetanu ogulinskomu Ivanu Galu, kojega zaklinju “*za pomoć i pravicu, kako da mogu živiti, jer da stoje kako kaplja na listu, gledajući kada će Turci od njih rusvaj učiniti*.” Uskoci obećaše u toj molbi, da će biti vazda vierni kapetanu i carskoj vladi, koju vjeru da posvjedočiše time, što su odbili ponude knezova Zrinskih i Frankopana, koji jih htjedoše za se predočiti.¹⁸⁹ Uslied ove molbe dozvoli Gomirčanom cesar Rudolf 4. rujna 1605. godišnju podporu od 200 for. iz dohodaka Kranjske, što potvrdi kašnje i kralj Ferdinand II.¹⁹⁰ U obće bili su malo ne svi doseljenici iz turskih zemlja u Hrvatsku veoma kukavni i duševno iznemogli pod turskim robstvom, bez odličnijih narodnih vodja, razlikujući se u tom jako od doseljenika srbskih i raških u Ugarskoj i dolnjoj Slavoniji, koje od česti predvodiše glasovite narodne vojvode poput Jurja Brankovića, Vuka despota Zmaj zvanoga, Demetra Jakšića, kneza Pavla (Kinizi) i drugih.

Naseljenikom gomirskim, vrbovskim i moravičkim proda ugovorom sklopljenim na 13. srpnja 1657. knez Juraj Frankopan, vicegeneral karlovački, kao vlastel imanja Bosiljeva i Severina, posjednuta zemljišta, pridržav si pravo odkupa, ako bi oni drugamo krenuli. Kralj Leopold potvrdi taj ugovor 8. rujna 1659. s dodatkom, da bude cesarskoj vladi prosto, vlahe odtisnuti bliže na medje turske (što se je poslije godine 1750 –

¹⁸⁷ U zemaljskom arkivu: Neo reg. acta. F. 1650 br. 35.

¹⁸⁸ Ibidem f. 318, br. 51.

¹⁸⁹ Kukuljević: *Acta croatica*, str. 240. Tu stoji pogriješno datum listine godine 1540.

¹⁹⁰ Spisi za god. 1768. kod generalkomande u Zagrebu, f. 4. br. 100.

1760. dogodilo sa Vrbovčani, Mrkopaljci i Starolazani nakon prokrčenja karolinske ceste), ako bi se božjom pomoći razširila kraljevina Hrvatska zatorom kršćanskoga dušmana (*bis heute oder morgen durch göttliche Verleihung das Königreich Kroatien gegen den Erbfeind erweitert wird*). Napokon podieli kralj Leopold 19. listopada god. 1660. obćini gomirskoj takodjer povlastice, kojim joj dopušta birati četiri sudca, dva pravoslavna i dva katolika, izmedju kojih da bude jedan glavaram obćine.¹⁹¹ Osim Žumberčana stekoše jedini Gomirci izmedju svih vlaha u karlovačkom generalatu neke kraljevske povlasti, ali i ove nemogu se glede političnih prava niti s daleka uzporediti sa privilegiji varaždinskih vlaha od god. 1630.

U Plaški, pusti grad nekoč Frankopanski, prispješe vlasi godine 1666. s dozvolom generala karlovačkoga grofa Herbarda Auersperga uz prosvjed kneza Krištofa Frankopana, koj je držao da je kao vlastel markar i pustoga Plaškoga povriedjen u svojem pravu.¹⁹² Plaščani naseliše kašnje pustu Jasenicu s dozvolom generala kneza Hanibala Porzie, koj na 13. prosinca 1705. dopusti tridesetorici Plaščana da zapreme zemljišta jasenička uz dužnost, da straže grad i služe na krajini poput venturina.¹⁹³

Pošto se je za generalovanja Herbersteinova razmakla kršćanska Hrvatska, te je na osnovi karlovačkoga mira posebnom komisijom stalna medja opredjeljena, bilo je opet zgone za nastanjivanje turskih bjegunaca po zemljah, koje su dotle izmedju straža turskih i naših puste stajale. Podgeneral karlovački grof Matija Strassoldo dade godine 1686. na novo utvrditi starinski grad Budački, i smjesti u trg pod gradom i u okolici 120 kršćanskih obitelji, uskočivših iz Turske; u isto doba naseljeno je na prostoru izmedju Skrada i Slunja oko Veljuna i Blagaja 200 vlaških kuća, što ih je iz Turske izpratio ogulinski podkapetan Krištof Hranilović.¹⁹⁴ Tik ovih uskoka naseli godine 1711. barilovički kapetan baron Hallerstein 158 kršćanskih porodica u sela Koranski breg, Mali i Veliki Kosinac i Kosirsko selo. Glede ovih vlaha kaže službeni izvještaj, da su dobro

¹⁹¹ Stari prijepis ugovora sa promienjenom poveljom od god. 1729. u našoj sbirci. Vidi naš članak o Bosiljevu i Ogulinu u "Viencu" god. 1875. i 1877., gdje ima više potankosti. – Izvorni ugovor čuvao se je nekoč kod porodice Šime Vojnovića u Vitunju, ali je izgorio prigodom požara kuće.

¹⁹² Arkiv kapt. Zagreb. Locus cred. F. 1. br. 11. Original.

¹⁹³ Povlast u našoj sbirci. Vidi prilog br. XVI.

¹⁹⁴ Theatri Europaei continuati 12–16. Theil. Frankfurt am Main, str. 1031. – Valvasor. XII. B. 68. i 69.

oružani i da imadu dobrih konja.¹⁹⁵ Nekako u isto vrijeme zapreme vlasi i Krstinju, ali se od njih jedan dio opet povrati god. 1716. u Tursku. Sbog toga bila je određena po vojnoj vlasti iztraga. Oko Turnja i Tušilovića naselio je vlahe turanjski kapetan baron Kulmer god. 1718.; ovi iztisnuše iz Turnja po nešto katoličke žitelje, što jih je bio smjestio pri Križanić-Turnju general grof Josip Herberstein god. 1689. Bili su doprli vlasi i u Mostanje pri Karlovcu, ali su odtuda odmaknuti god. 1721. po nalogu dvorskoga bojnog vieća u Tušilović.¹⁹⁶

U bansku krajinu doprli su vlasi mnogo kasnije, nego li o tom izvješću pisci Bartenstein i Čaplović. God. 1597. nisu u krajeve medj Kupom i Unom pod zaštitom kršćanske vojske nikakovi uskoci došli, a nisu ni mogli doći, jer su tada Hrvati čuvali na desnoj obali Kupe samo uzki pedalj zemlje, a sav dalnji prostor do Une posilili su bili Turci. Istina je, da se je god. 1597. general Juraj Lenković, provalivši s vojskom pod Kostajnicu, dogovarao radi prelaza sa poglavcima vlaških plemena na Uni, sa protopopom Radoslavom, vojvodom Rajakom, knezovi Živkom i Vojnom, juzbašom Emanuelom, harambašom Bogdanom i glavari Novakom i Drakulom. Ovi obrekoše, da će sa svojimi plemeni posjesti priedjele medj Kupom i Unom i naseliti narodom sedamdeset pustih gradova, ali ovoga obećanja vlaške poglavice ovaj put neizpuniše, bilo sbog straha od Turaka, ili da nisu imali prave volje krenuti u nove stanove.¹⁹⁷ Tekar na 3. srpnja god. 1640. pošao je po vlahe u Tursku ban hrvatski Ivan Drašković, te je njih izveo nekoliko s knezom Todorom preko Gvozdanskoga do Kupe. Tom prigodom potukao je Petar Keglević turskoga Oda pašu, koj je htio prepriječiti odlazak vlaha.¹⁹⁸ Okolicu Kostajnice i brda oko Zrina i Pedlja zapremili su bili vlasi još pod turskim gospodstvom; pošto pako banske vojske odtisnuše Turke za Unu i Kostajnicu god. 1688. u kršćanske ruke pane, razgranili su se kršćani sve malo po malo do Petrovegore i ovamo do Kupe i Save. Ban Nikola Erdödi dozvoli godine 1680. vojvodi Bradiću, da dovede u bansku krajinu 120 kršćanskih obitelji sa stokom iz Turske,¹⁹⁹ a god. 1688. zamoli Erdödi zagrebačkoga biskupa Borkovića,

¹⁹⁵ Registar starih akta kod zagreb. generalkomande za god. 1711.

¹⁹⁶ Verzeichniss der Grenzakten, u arhivu ratnoga minist. u Beču. Registar kod generalkomande u Zagrebu.

¹⁹⁷ Rattkay: *Memoria regum et banorum*. II. izdanje, str. 153.

¹⁹⁸ Ibidem str. 200.

¹⁹⁹ Pismo banovo na biskupa Martina Borkovića 27. ožujka 1680. u nadbisk. arhivu. Epist. Vol. X.

da naseli kršćane oko Bovića i Kirina u pristojalištih opatije topuske.²⁰⁰ Borkovićev nasljednik biskup Aleksa Mikulić podieli naseljenikom oko Trepče naročito onim u mjestu Gradišću pravice povlaštenih stanovnika opatije, na što 9. travnja 1688. položiše starješine doseljenika knez Ostoja Miličević, i sudci Radota Miličević i Nikola Minja, te podknez i stražnik Mihalj Radanović prisegu vjernosti i podložnosti biskupu zagrebačkomu, kraljevini i banu hrvatskomu, obrekavši da će se vladati kako se pristoji pravim kršćenikom (*qua fideles et boni Christiani pro fide Catholica exhibere et praestare tenentur*).²⁰¹ Priedjele oko Lasine, Steničnjaka (Sienićaka) do Petrovegore držali su to doba većom stranom Hrvati i zemaljski stražari (haramije) s lieve obale Kupe, odbijajući gotovo kroz dva stoljeća iz tih strana Turke velikim junačtvom ali i strašnim krvoprolićem.²⁰² Prve hrišćane u obsegu nekadašnjega vlastelinstva steničnjačkoga naseli pismom izdanim u Rečici na 29. svibnja 1718. grofica Magdalena Draškovićeve, rođjena Nadaždi, poznata takodjer kao spisateljica hrvatska. Grofica dozvoli vlahom, da se nastane medj potokom Trebinjom i Hutinom, te im postavi knezom Milosava Karapangju sa naslovom kneza trebinjskoga i kapelskoga pod uvjet, da novi naseljenici nesmetaju Rečičanom u užitku zemalja, a da budu vlastelinstvu pokorni “*s navadnom službom*”.²⁰³ Ostali vlasi medj Kupom i Petrovom gorom prispjeli su još kašnje. God. 1750. saslušani su u parbi medj Sredičani i Jamničani sbog zemalja različiti svjedoci, a medju njimi pravoslavni pop Todor Juras iz Steničnjaka, koji svi jednoglasno izpovjediše, “*da još za njihove pameti nije bilo vlahov kod Kupe, u Stenićaku, pod Petrovomgo-*

²⁰⁰ Ibidem vol. XIII.

²⁰¹ Krčelić: *Praelim. notitiae* str. 501., 502. Iz osvete navale Turci još iste god. 1687. na ove naseljenike u Kirin, popališe im sve i odvedu sudca Ostoju i dvie žene. *Epistolae*, vol. XVII. u nadbisk. arhivu.

²⁰² Junačstvo Pokupaca osobito Sredičana često se spominje u starijih spisih. Čim se je na medjah pojavio Turčin, opalili su za halabuku Sredičani male puške, a na to počeo je pucati top na ustanak na brdu polag crkve sv. Kate u Dubrancih, a narod je grnuo na Turčina, Pokupci vazda u prvih redovih. Još god. 1755. čamili su Sredičani župan Ribar, Petar Čusko i Petar Spruk u turskom sužanjstvu, kamo prispješe četujući po Turskoj.

²⁰³ Povelja ova počimlje: “*Mi grofica Maria Magdalena Nadaždi, gospodina grofa Draškovića Januša udova, dajemo na znanje vlaškim sinom u kotaru grada Steničnjaka, kako dohodi Milosav Karapangja, proseći nas poniznim zakonom dopušćenja, vlaške sine kaj najveć bude mogal na zemlje naše u kotaru steničkom naseliti, i da bi ga glavarom iliti knezom nad vlahi koje naseli postavili itd.*”

rom i u Slaskompolju (Slavskompolju), da su bile samo tri vlaške kuće na Perni, a vlahi da su došli iza turskoga rata najbolje pako onda, kad su Horvati pri Muri poginuli. Vlasi da su prije boravili među Turci oko Kostajnice i Gradca, a poslije da su se razsipali do Kupe i po krajini, najprije sedam kuća u Futinji (Hutinji) pri crkvi medj Štefanki i med Nebustanovci i u okolici”.²⁰⁴ Ovih naseljenika po banskoj krajini bilo je oko 4000 duša.²⁰⁵

U tako zvanu primorsku krajinu, kojoj spadahu priedjeli sve do Kaple, došli su osim senjskih uskoka u Podgorje god. 1578. katolički Morovlasi (Morlaci) dobivši privilegija, koja su im pako na skoro (godine 1582.) opet oduzeta.²⁰⁶ Iz pisma nadvojvode Ferdinanda upravljena 8. siečnja 1609. na nadvojvodu Matiju razabire se, da se je tada radilo o smještenju vlaha u Brlog i Gušićgrad, koja dva grada bješe za tu svrhu vojnoj vlasti ponudio vlastnik njihov kapetan senjski Sigismund Gušić.²⁰⁷ Nikola Frankopan knez Tržački potuži se 24. ožujka 1639. na kapetana senjskoga barona Albrehta Herbersteina, da je bez njegova znanja i privole naselio katoličke vlahu (Bunjevce) na njegova pusta imanja u Jablancu i u Staromgradu, kao što i pravoslavne vlahu na Frankopansko zemljište izmedju Brinja i Brloga.²⁰⁸ Herberstein posjeo je bio i Zrinski grad Ledenice. Na zahtjev Zrinskih i Frankopana određeni su komisari za izragu, koja je trajala do god. 1647. bez svakoga uspjeha, našto stališi u saboru čl. 42. zaključiše, da se otimači zemalja na krajini imadu kazniti.²⁰⁹ Medjutim jedan član Frankopanske obitelji, general Vuk Frankopan, naseljivao je i sam vlahu po frankopanskih dobrih, na koje je oko Otočca naselio Vukov sin Juraj vojvodu Emanuela Mandića, došavšeg iz Bosne sa svojim rodnom i sa 90 vlaških kuća iz Usore.²¹⁰

Pravoslavni okolo Brinja došli su na dva puta god. 1633., i opet god. 1679. Poslednje godine doveo je harambaša Dragić nekoliko vlaških kuća u Brinje, kojim general Herberstein opredieli stanbine u Stanjici.

²⁰⁴ Zapisnik pravde u našoj sbirci.

²⁰⁵ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. I. Th. str. 26.

²⁰⁶ *Croatica* Bd. I., II.

²⁰⁷ Verzeichniss der Akten vom Jahre 1547. Kriegsarchiv.

²⁰⁸ Biskup senjski Brajković izviesti god. 1702. bana Adama Bačana, da su brložki vlahu naseljeni prije 80 godina, dakle oko god. 1620.

²⁰⁹ *Acta continiaria*, rukopis kod jugoslavenske akademije.

²¹⁰ *Neo reg. acta*. F. 679, br. 14. Vidi naš članak o Bosiljevu u “Viencu” godine 1875. br. 19. i 20.

Sbog tih vlaha pobuniše se Brinjani, late se oružja i odtjeraju vlahe. Senjska vojska potišila je silom Brinjane, ali mnogi Brinjani nehoteći u susjedstvu vlaha živiti, odseliše se u krajeve pokupske i posavske.²¹¹

Ako još spomenemo, da su nakon osvojenja Like i Krbave g. 1689., u te krajeve nadošli osim katoličkih Bunjevaca, Podgorica, Dalmatina, Senjana, Brinjaka i Ogulinaca još mnogi hrišćani iz Kupresa, Grahova, Knezopolja, Plavna i drugih tada turskih priedjela,²¹² onda smo od prilike označili sve poglavite seobe tako zvanih vlaha u hrvatsku krajinu. Opazujemo pako, da se je u Liki i Krbavi vjersko razmjerje od doba izbave izpod Turčina u toliko promienilo, što mnogi katolici razdieljeni početkom osamnaestoga vieka u plemiće i starosjedioce došavše iz Gacke, Brinja i Otočca, u Bunjevce, pokrštene Turke i tobožnje Kranjce ili bolje reći Hrvate, ostaviše nakon pobune god. 1733. i 1751. te strašnoga glada god. 1774. Liku, i prodjoše u Slavoniju i Banat, kamo je odveo god. 1782. pop Vicko Čubelić 22.000 dalmatinskih i ličkih Hrvata, a god. 1811. župnik Čuk 4000 Krbavaca iz Udbine i sv. Petra (Bruvna).²¹³ Posljednja poveća seoba vlaha u kršćansku Hrvatsku sbila se istom nakon švištovskoga mira god. 1791.; tada su zapremili pravoslavni vlasi velik dio novo zadobljenoga prostora počam od Maljevca pak sve do Srba i tromedje u bivšoj ličkoj pukovnji.

* * *

Neima traga u sačuvanih spomenicima o kakovoj posebnoj crkvenoj hierarhiji grčkoiztočne crkve kod ovih doseljenika za prvo vrijeme njihova došašća. Doseljenike niti nesmatrahu hrvatske oblasti prama načelu postavljenom kraljem Matijom Korvinom, da u njegovoj državi bude samo jedna crkva, sliedbenici posebne od rimskoga pape oddieljene crkve, već istovjerci sa posebnim grčkim obredom. Sretna su bila pojedina uskočka plemena, ako si mogoše za svoje popove i kaludjere podignuti crkvice iztočnoga obreda. Većom stranom obavljahu bogoslužje u zidinah oborenih po Turcih katoličkih crkva, a i danas su župe pravoslavne ponajviše namještene u mjestih, gdje su stajali prije turskih vremena katolički župnici. Ako nije bilo popa grčkoga obreda, polazio je puk i katoličke crkve, i u obće nije bilo u narodu sbog vjere tolikoga antagonizma,

²¹¹ Vitezovićeva kronika.

²¹² *Gesch. der Lika seit ihrer Eroberung von den Türken*. Rukopis akadem. jugoslav.

²¹³ Ibidem.

koliko poslije. Biskupi katolički držahu u svojim diecezah došljake svojim vjernici i postavljahu i potvrđivahu im popove njihova plemena i iztočnog obreda. Razliku medj popovi i u bogoslužju tim je manje narod opazao i osjećao, što su svećenici obiju crkva u svojoj vanjštini, dok su katolički svećenici brade nosili, te se odievali u haljine po narodnom kroju, medjusobno mnogo naličili, a katolički glagoljaši osobito u senjskoj biskupiji slovinski glagoljali.

Dogadjalo se je već tada, da se pojedini pravoslavni sasvim pretopiše u katolike, a takov jedan bio je zagrebački biskup Petar Domitrović, za kojeg kažu, da se je rodio od pravoslavnih roditelja. S uskoci pomješase se pako na više mjesti starosjedioci, koje svekolike Turci nipošto neizkorieniše. U krajevih, gdje bijahu starosjedioci razsuti medju hrišćane, i gdje ih je malen broj bio, prigriše oni stranom iztočni obred i vjeru. Zato imade dosta dokaza i u urbaru modruškom od god. 1486., u kojem spominje se više obitelji, kojih potomci stanuju i danas na istih mjestih, a danas pripadaju grčko-iztočnoj crkvi, koja nije imala vjernika u staroj županiji modruškoj.

Reprezentanti sljedbenika grčko-iztočne vjere bijahu osobito kaludjeri reda sv. Vasilije, došavši ovamo zajedno sa narodom iz Turske. Ovi podigoše manastire u Lepavini, Gomirju i u Komogovini. U Gomirje blizu Ogulina naseliše se god. 1596. iz manastira Krke u Dalmaciji tri kaludjera Aksentije Branković, Bisareon Vučković i Mardarij Orlović. Kaludjeri osnovaše tu god. 1602. na zgodnom mjestu u dolini pokraj rijeke Dobre crkvu i manastir. Prije toga, god. 1461. i 1486., postojala je tu katolička župa krbavske biskupije, obdarena knezovi Frankopani sa 22 rala zemlje.²¹⁴ Manastir u Komogovini na imanju spadajućem jedno doba despotom srbskim, a prije toga knezovom Zrinskim, podigao je kaludjer Svilokos iz manastira Moštanice u staroj županiji dubičkoj pod Kozarom planinom. U Komogovini i u Moštanici bile su još god. 1501. katoličke župe zagrebačke biskupije.²¹⁵

Prvi episkopat za kršćane grčko-iztočne crkve zaveden je oko god. 1610. u varaždinskoj krajini, gdje je bilo tada razmjerno više pravoslavnih nego li u karlovačkoj krajini, s kojom još tada nije bila spojena Lika i Krbava, a niti Pounje bansko. Već prvi vladika Simeon Vratanja, ujedno i arhimandrit novoga manastira sv. Mihalja u Marči, ozidana troškom

²¹⁴ *Modruški urbar*. Prijepis u našoj zbirci.

²¹⁵ *Starine* knj. IV., str. 201.

zagrebačkoga biskupa Petra Domitrovića, predobijen je za uniju sa rimskom crkvom, te bude kraljem Matijom II. naimenovan vladikom grčke crkve u Hrvatskoj sa naslovom “Svidnički”, a potvrđen papom Pavlom V. u Rimu, kamo je bio pošao Vratanja na posvetu. Osobitu zašitu uživao je Vratanja kod revnoga katolika nadvojvode kašnje i kralja Ferdinanda II. Ovaj naloži kao upravitelj krajine 10. siečnja god. 1612. iz njemačkog Gradca svim zapovjednikom na krajini po Hrvatskoj i Slavoniji, da budu u prilog novomu vladici, koj ima izpraviti pogrješke vjerske i izkorienti odpor prama pravoj katoličkoj vjeri te kazniti nevjernike kanonom duhovnim, a da kapetani pomognu svjetovnom rukom (*brachium saecularre*), ako bi se vlasi opirali odredbam vladike.²¹⁶

VratANJI podčinjeni su bili svi pravoslavni u Hrvatskoj i Slavoniji i po kranjskih medjäh. Iz štajerske zemaljske blagajne dobivao je on kao i njegovi nasljednici mjesečno 20 for. plaće.

Već po smrti (god. 1630.) prvoga vladike Vratanje poremeti se unija. Od njegovih nasljednika Maksima Predojevića, Gabrijela Predojevića, Vasilja arhimandrita, Save Stanisavljevića sve do Gavre Miakića, koji je god. 1670. vladičanstvo ostavio, bio je samo Vasilj, prije arhimandrit gomirski, očit privrženik rimske crkve, dočim ostala četvorica bili su samo za izliku sjedinjeni sa rimskom crkvom, smatrajući se pako vazda vjernici iztočne crkve, dobivši posvetu i potvrdu od srbskoga patriarke u Peći. Oba vladike Maksim i Gabriel Predojević nisu niti išli u Rim sbog papinske potvrde. Odporu vladika marčanskih proti uniji krivi su dosta i zagrebački biskupi, držeći marčanske vladike svojimi vasali i vikari i pravdajući se kod rimske stolice, da se za jednu diecezu neimaju rediti dva biskupa, dočim se tako zvane vratanjske (po vladiki Vratanju) i svidničke (po nekom mjestu u koločkoj biskupiji) vladike vazda smatrahu pravimi arhijeri naroda grčkoga obreda sa vlašću biskupskom. Za četvrtoga vladiku Vasilja kaže biskup zagrebački Petar Petretić u svojoj spomenici,²¹⁷ da je bio naobražen svećenik, upućen u bogosloviji a da je bivši arhimandritom u Gomirju osobito prijazno susretao Isusovce, kad bi putovali medj Zagrebom i Riekom. Vasilj prozvan je prvim svidničkim vladikom. U Rim putovao je sa zagrebačkim biskupom Bogdanom, ali premda je duže vremena tamo boravio, nije posvećen, jer se crkveni

²¹⁶ Politica u nadbiskupskom arhivu Vol. 1., br. 58.

²¹⁷ *Historia de Valachorum in confiniis regni Slavoniae degentium episcopatus origine, progressus et effectibus*. U biblioteci Jugosl. akadem. DCCCXXXV.

otci nemogoše složiti, jeli se na naslov svidničkoga biskupa može posvetit vladika grčkoga ili rimskoga obreda. Vasilij na skoro umre nakon povratka iz Rima. Pogovaralo se je, da ga kaludjeri otrovaše, bojeći se, da ih nebi pounijatio. Truplo njegovo nepokopaše kaludjeri u crkvi marčanskoj uz prijašnje vladike, već izvan crkve.

O vladici Savi Stanisavljeviću (od god. 1648.) kažu, da je bio vele lukav i da je znao na sve strane imponovati, akoprem je bio na toliko neuk, da je jedva ćirilicu čitao. Svoje protivnike, osobito arhimandritu lepavinskoga Kordića znao je prikoriti: “*Ako si hrišćanin, zašto se nebojiš moje kletve, ako si rimljanin, znaj da ja imam i od pape veliku oblast.*” Svojim vjernikom strogo je branio polaziti katoličke crkve. Za njegova vladikovanja došlo je mnogo kaludjera i duvna reda sv. Vasilije iz turskih strana u Hrvatsku.²¹⁸

²¹⁸ Radoslav Lopašić, *Karlovac. Poviest i mjestopis grada i okolice*. Zagreb, 1879, str. 140-152. (“*Rade Lopašić, i sam Vlah, Krajišnik, pravoslavac objavio u Akademiji oko 1880. g. ... Spomenici naše hrvatske krajine (3 podeblje knjige) u kojima se govori o Vlasima koje su Turci naseljavali...*”). U: Mirko Marković /akademik HAZU/, Predavanje u prostorijama Kluba Kijevljana u Zagrebu. U: *Naše Kijevo* “Glasnik Kijevljana” /Zagreb/, godina III, broj 1/10/, veljača 1994, str. 12.)